sich hauptsächlich auf Jes. 26, 19. Zitiert werden: Aristoteles und sein ספר הנפש, Theophrast, Themistius, Farabi und Averroes.

4) Bl. 69v—82v: אתחיל לכתוב דברי הימים השם רכובו עבים עזרני רבותינו אמרו לא נתנו דברי הימים אלא להדרש אעפ״כ בפשט כתובים אין מקרא יוצא מידי פשוטו. אדם שת, עזרא כתב דברי הימים ואני אומ׳ כל פקד עלי, לשון ארמי צוה בשב[י]לי הנביאים כתבוהו כל אחד מעשה דורו. Ende: את ישעיה הנביא הוא יבנה ביתי וגלותי ישלח ויתכן להיות בלשון פקידה פקדני והזכירני על עניין זה. מי בכם, מי הוא מכם שמתנדב לכך יהא המקום בעזרו ויצליח ויעלה ויבנה. תם ונשלם דברי הימים בעזרת שוכן מרומים. Ein Autor dieses Kommentars ist nicht genannt. Eine spätere Hand, in der ich die des Aron Sason erkenne, hat am oberen Rande des Anfangs hinzugefügt: זה הפי׳ לא ידעתי למי מן השנים ומן הדומה שהיא להחכם ר׳ יוסף קמחי אביו של רד״ק ז״ל. Aber diese Vermutung ist durchaus falsch und der Autor lässt sich leicht feststellen, wenn wir seine sonderbare Terminologie beachten. So nennt er den Infinitiv מוצדד, s. I, 5, 20 (fol. 70b): ונעתור, מוצדד נפעל כמו נשאול נשאל; II, 18, 29 (fol. 78 b): כלומר נתפיים להם המקום בתפילתם התחפש ובוא, מוצדד כלומר אני ראוי לי להתחפש ולבוא שמכירים אותי אכל אתה לבוש בגדי מלכותך. Die apokopirte Form nennt er מקוצץ, so II, 36, 13 (fol. 82a): ויגל, כמו ויהגלה והוא מקוצץ; ויקש, כמו ויהקשה והוא מקוצץ; ib. 20 (ib.). Dann gebraucht er משל המקרא im Sinne von „biblische Redensart“, s. I, 17, 10 (fol. 73 a unt.): ובית יבנה, כלומ׳ שאכין מלכותך ואקים לך ממלכה וקיום דור ומשפחה ומשל המקרא הוא כן ויעש להם בתים וכו׳. Zitiert wird nur ein Isak b. Samuel, der ניר aus dem Aramäischen erklärt, s. II, 21, 7 (fol. 79 a): ניר, פירש רבי׳ יצחק בן שמואל לשון ארמי עול מלכות. Alle diese Merkmale weisen auf Mejuchas b. Elia aus Griechenland hin, der in seinem durch den Druck bekannt gewordenen Kommentar zur Genesis (ed. Greenup et Titterton, London 1909) dieselben Termini gebraucht und der im Namen dieses Isak b. Samuel ebenfalls nur Vergleichungen mit dem Aramäischen anführt (s. darüber ausführlich meine Anzeige dieser Edition REJ. 59, 154—160). Diese Tatsache wird noch zur Gewissheit erhoben, wenn wir das darauffolgende Stück

5) Bl. 82v—106r beachten, das einen Komm. zu Hiob enthält. Beg. בעזרך כי טוב עזרני בספר איוב. בארץ עוץ, מקום הוא בארץ ארם ושמו עוץ כמו שנאמר ובני ארם עוץ וחול והוא סמוך לארץ אדום כמו שנאמר ימימה, דומה ליום. קציע[ה], מריחה כקדם (כקציעה). יושבת בארץ עוץ. Ende: קרן הפוך, דומה לקצת (לקרן) הפוך והוא כוחל שכוחלים [בו] הנשים כמו כי תקריב (תקרעי) בפוך עיניו (עיניך). תם ונשלם פי׳ איוב שבח לשמו הגדול (vgl. Raschi). Auch hier ist der Autor nicht genannt, auch hier

hat eine spätere Hand am Anfang hinzugeschrieben: פי׳ איוב לרבנו שודרום הלוי ז״ל, aber auch hier ist der Verfasser kein anderer als Mejuchas b. Elia. Die oben genannten Termini kommen auch hier vor, so מוצדד (19, 17, fol. 92 a: וחנותי׳ כמו וחגנותי והוא מוצדד כמשקל (עשותי כלומר אני מתחנן להם שאינן מקבלין דברי), מקוצץ (8, 2, fol. 85 b: usw.), ותחש, כמו ותחוש ומקוצץ; 31, 5, fol. 98 b.: עד אן, כמו עד אנא ומקוצץ יומם חתמו לו, משל המקרא כלומר היום חתמוהו משל המקרא (24, 16, f. 95 a: ערום שאול, משל המקרא כלומר ואסרוהו שלא יתראה להם; 26, 6, f. 95 b: אפילו השאול ואבדון שהם חשך ומצפונים לפניו גלויים וידועים כאלו ערום בלא מכסה usw.)[1]). Dann noch andere, Mejuchas b. Elia eigene Ausdrücke, so אין לו עד במקרא und אין לו חבר במקרא für *hapax legomena* (5, 26, f. 84 b: חבא בכלה, בשבה ומלוי הימים ואין לו עד במקרא; 38, 16, f. 103 a: הבאת עד נבכי ים, שמא באת וחקרת ועד יסודי המים ועקרם בים ועקר גבך ואין לו עד במקרא ולא חבר ואינו מגורת נבוכה והוא עקרו בוך מבוכה והנו״ן הוא של נפעל usw.); פעל כלול für zusammengezogene Verbalform (22, 21, f. 94a: בהם, בזכותם של מצות שתקיים [תבואתך טובה], תבוא אותה הטובה והוא פעל כלול; ... בלועי und ... בעלי für unregelmässige Verba (18, 3, fol. 91 a: נטמינו, נחשבנו כטמאים ונפסלנו והנכון להיות נטמאנו בא׳ אלא שבא מפעלי הה״א כמו נגלה נגלינו נכסה נכסינו שכן משפט בעלי ה״א לעולם באים בא׳ כמו ברא בראנו קרא קראנו ופעלי הה״א נהפך לי׳ כגון עשה עשינו ראה ראינו וכיוצא בם; 30, 27, f. 98 a: ולא דמו, ולא יכלו לשחוק מן הרתיחה כמו דממו והט״ם מובלע בו usw.). Auch solche Redensarten wie zu 15, 5 (f. 89 b): ורבותינו פרשוהו כלומר בחר לך לשון חכמים ואינו מתישב על פי הפשט, u. zu 26, 9 (f. 95 b): ורבותינו דרשוהו (ר״ל פרשו) גוטריקון ועל כסא הכבוד כלומר פרש שדי זיו עננו עליו ואינו מתישב על פי פשוטו finden sich bei Mejuchas (s. REJ., l. c., 157). Aber alle diese Nachweise erheben sich noch zur Gewissheit dadurch, dass unser Autor sein Werk über die biblische Hermeneutik, das ספר המדות betitelt war und das er in s. Kommentar zur Genesis oft zitiert, auch hier zu 4, 7 (fol. 83 b) anführt: איפה, לשון המשמש כמה עניינים כמו שפרשנו בספר המדות. Dann hat er an zwei Stellen griechische Glossen: zu 9, 9 (fol. 86 b ob.: כסיל הוא מזל תאומים ובלשון יון נקרא שְׁקִיפַרְגָּאָה), u. zu 38, 32 (f. 103 b): ועיש על בניה הוא עש האמור למעלה והיא נקראת בברייתא דשמואל עגלה והם שבעה כוכבים ברוח צפוני סמוך לכוכב שקוראים הספנים עשויים דְּרָמוּדָגָא כמין ספינה וכו׳). Von Autoren wird

[1]) An einigen Stellen steht dafür משל המקום (fol. 89 b, 97 a, 98 b [zweimal], 103 a, 104 a). Wahrscheinlich ist das eine falsche Auflösung von משל המק׳.

hier mit Namen nur Raschi dreimal als רבי שלמה zitiert (3, 5; 33, 7; 39, 2).

Näheres über diese beiden Kommentare des Mejuchas sei für eine besondere Abhandlung vorbehalten.

6) Bl. 106v—182r. Ein David Kimchi beigelegter Kommentar zu Hiob. Beg.: אתחיל לכתוב פירוש איוב לרבינו דוד קמחי ז״ל. איש היה בארץ עוץ, הוא שם אדם כמו ובני ארם עוץ וחול או המקום נקרא כן על שם האיש. Ende: ויחי ויתן להם אביהן נחלה, ברוב אהבתו אותן הנחילן כבנים. איוב, זכר חיין כי רבים היו ימיו עד שראה ארבעה דורות ומת בשיבה טובה זקן ושבע ימים. Dass nun David Kimchi, der wahrscheinlich Hiob gar nicht kommentiert hat (s. Geiger, l. c. 241), nicht der Autor unseres Kommentars sein kann, beweisen: 1) Die darin zitierten Autoren. Es werden nämlich angeführt: ר״ש d. i Raschi, zweimal (18, 15, fol. 155a, u. 19, 4, ib. b), dann ziemlich oft ר״א d. i. Ibn Ezra, und ר״מ d. i. Nachmanides. Dabei wurde die Abbreviatur ור״א mehrere Mal falsch in ורבותינו אמרו aufgelöst. Das hat dann jemand bemerkt, die Worte durchstrichen und darüber oder am Rande ור״א geschrieben (fol. 112b, 140a, 142b, 143a, 146b, 147a), aber manchmal auch die falsche Auflösung stehen lassen (f. 108b zu 3, 9: עפעפי . . . ורבותינו אמרו פירוש לשון השקיפה וכן התעיף עיניך בו; bei ibn Ezra im Namen von ור״א). Wenn nun Nachmanides benutzt ist, kann unser Komm. nicht von David Kimchi herrühren; 2) David Kimchi zitiert in s. Komm. an unzähligen Stellen seinen Vater, dann sehr oft seinen Bruder Mose mit den Worten ורבי אחי רבי משה ז״ל (z. B. Jos. 14, 8; Jud. 5, 26; I Sam. 4, 19; II Kön. 3, 27 usw. usw.). Unser Kommentator zitiert seinen Vater nur selten und die in seinem Namen gegebenen Erklärungen finden sich nicht bei Josef Kimchi. S. z. B. zu 1, 22 (fol. 107b): תפלה . . . ואמר אדוני אבי שהוא תואר וחסר המתואר, bei Josef Kimchi aber ist dieses Wort überhaupt nicht erklärt (s. auch noch fol. 110b, 111a). Was nun den Bruder anbetrifft, so werden fast auf jeder Seite Erklärungen, mit ופא״ר eingeleitet, angeführt und diese Abbreviatur wird viermal als ופירוש אחי רבי aufgelöst (f. 124a, 138b, 142a, 151a). Aber erstens finden sich die mit ופא״ר resp. ופרוש אחי רבי gegebenen Erklärungen nicht bei Mose Kimchi, dann ist keine Sicherheit vorhanden, ob diese Abbreviatur richtig aufgelöst ist und kann sie ebensogut ופירש אבי רבי oder ופירש אדוני רבי[1]) bedeuten. Haben wir ja gesehen, dass auch ור״א falsch aufgelöst wurde und wird auch unsere Abbreviatur einmal (f. 140a) als ופי׳ אמרו רבותינו aufgelöst; 3) Stimmen

[1]) So lösen sie auch Neubauer-Renan an der bald zu erwähnenden Stelle auf.

die Erklärungen unseres Kommentars mit denen David Kimchis, die z. B. im ספר השרשים enthalten sind, nicht überein (ich benutze die Zusammenstellung in Schwarz' תקית אנוש, p. 129 ff.). So z. B. erklärt unser Komm. ויחפרהו 4, 21 wörtlich: היו חופרים להוציאה שזמיתם יותר ממטמונים וכו׳, DK. dagegen im Sinne von Suchen: ענין חפוש ובקשה כי המחפש הדבר כמו חופר. — עש 4, 19 erklärt unser Komm. als Planet: ופי׳ לפני עש מול עש כסיל וכימה (s. Ibn Ezra), DK. dagegen מענין עושו ובואו או כמו עששה מכעס עיני. — וצמים 5, 5 erklärt unser Kommentar als Arme (wohl von צמאים, s. Ibn Ezra) oder als Herr (von?): יצמים כטעם אביון ויש אומ׳ כטע׳ שר, DK. dagegen leitet es von צמה, Zopf, ab, usw.

Da nun kein späterer Autor als Nachmanides zitiert wird, so lebte unser Kommentator wohl am Ende des XIII. oder spätestens am Anfange des XIV. Jahrh. Seine Heimat war die Provence, da er sowohl arabische als auch provençalische Glossen hat. Von den ersteren kommen sechs vor: 6, 7 (fol. 113a: כדוי . . . לחמי, פירוש בחוליי בשרי והוא מלשון ערבי שקורין לבשר לחם; s. Josef Kimchi z. St.); 15, 27 (fol. 149b zu פימה); 16, 15 (fol. 151b גלדי = עורי nach d, arab. جلد); 18, 2 (fol. 154a: קנצי . . . ויש אומרים כאילו אמר עד אנה תשימון מצודות לדברי שכן כלשון ישמעאל קורין למצדות שצדין בהם החיות קיניץ, d. h. قنص; so auch die neueren Lexikographen, s. Gesenius u. Fürst); 24, 20 (fol. 128b) u. 31, 1 (fol. 160a ומה = nicht, nach d arab. لما). Zahlreicher sind die provençalischen Glossen (8, 12; 15, 29; 16, 8; 21, 9. 33; 28, 2. 16; 38, 27; 39, 10; 40, 17. 26; 41, 21).

Unser Hiob-Kommentar ist aber kein Unicum. Erstens lag er Isak b. Salomo Jabez vor, der ihn in s. תורת חסד vielfach benutzt hat und ihn ebenfalls als den des David Kimchi nennt. Alle Zitate aus ihm finden sich auch in unserem Kommentar[1]). Dann st er in ms. Paris 207[2] vorhanden, da die beiden aus ihm bei Neubauer-Renan (Rabbins Français, p. 551—552) mitgeteilten Zitate, zu 14, 10 u. 28, 3, sich auch in unserem Kommentare finden, nur während die erstere Erklärung dort im Namen des Vaters des Autors angeführt wird, wird sie hier mit פא״ר eingeleitet (vielleicht aber haben Neubauer-Renan hier פא״ר in פירש אבי רבי aufgelöst). Ebenso haben die beiden Handschriften sonstige gemeinsame Merkmale, so z. B. finden sich auch in ms. Paris alle von Isak Jabez im Namen des David Kimchi zitierten Erklärungen wieder (s.

[1]) Isak Jabez hatte vor sich noch einen Kommentar, der wiederum fälschlich als der Mose Kimchis galt. Dieser Komm. ist in ms. Luzzatto 74 (später ms. Halberstam 198 u. jetzt ms. Montefiore Library, Cat. Hirschfeld nr. 6) erhalten. Vergl. Rabbins Français, p. 553, u. Magazin 8, 114.